

Комаровська Оксана Анатоліївна,
завідувач лабораторії естетичного виховання
та мистецької освіти,
Інститут проблем виховання НАПН України,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН: до проблеми підготовки вчителя

Анотація. Розглянуто інтегральну роль мистецької освіти в контексті естетизації життя. Окреслено сутність культуротвірної компетентності як універсальної для сучасної особистості. Проакцентовано орієнтири для рефлексії підготовки вчителя мистецьких дисциплін.

Ключові слова: мистецька освіта, людина культури, культуротвірна компетентність, компетентнісний підхід, інтегративний підхід.

Не викликає сумнівів, що в центрі цивілізаційних змін, які нині переживає людство, – особистість: творчий розвиток особистості є лакмусом здорового суспільства; у свою чергу, розвиток особистості є показником дієвості освіти щодо буття людини. Не потребує спеціальних доказів і теза щодо зростання ролі мистецтва в цих процесах. Разом з тим, очевидно є парадоксальність ситуації, коли об'єктивні і в цілому позитивні тенденції технологізації та інформатизації життя абсолютизуються і в реаліях перетворюються на механізм раціоналізації мислення, «вихолощування» й прагматизації почуття, тобто на свою протилежність у впливі на людину, оскільки відсувають на дальній план саме естетичну сутність мистецької освіти. Як наслідок, усе чіткіше заявляє про себе недооцінка загальної мистецької освіти, зокрема через заклики до зміни статусу з рівноправного для всіх занурення у творчість на «додаткову послугу для обраних». А це неминуче – за ланцюговою реакцією, коли спрацьовує своєрідний «ефект доміно», – спричинятиме демотивацію всієї системи педагогічної мистецької освіти щодо підготовки вчительських кадрів і може опосередковано призвести до

розірваності між особистістю культурою загалом – митцями, явищами, подіями, культуротвірними державницькими процесами, тобто знівелює й значущість професійної мистецької освіти як фундаменту підготовки митця.

Для розкриття заявленої теми статті істотного значення набуває філософський науковий доробок з питань глобалізаційних і цивілізаційних змін, що впливають на зміст освіти (І. Зязюн, М. Киященко, В. Кремень), психолого-педагогічні дослідження проблеми суб'єктності особистості (А. Брушлинський, М. Папуча, В. Татенко), її духовного розвитку (Г. Балл, І. Бех, С. Кримський, Г. Шевченко), екзистенційного підходу до розуміння особистості (О. Завгородня), культурологічні й мистецтвознавчі дослідження, які детермінують пошуки у сфері мистецької педагогіки, зокрема питання рефлексивної сутності митця (Л. Шаповалова), інтонаційного образу світу в різних його іпостасях – звуковій, пластичній, мовленнєвій, візуальній тощо (О. Комаровська, Н. Миропольська, Ю. Чекан), художньої ментальності, гуманістичного вектору й світоглядних засад мистецької освіти (С. Горбенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, М. Ткач), специфіки компетентнісного підходу до її результативності (Л. Масол), а також питання художньої обдарованості та творчості, досліджені автором статті, та інші.

Процеси суспільно-культурного й освітнього життя, тривога з приводу окресленої проблеми, що висловлюється філософами, психологами, педагогами, культурологами, мистецтвознавцями, засвідчує загострення *головної суперечності* – між неминучою актуалізацією потенціалу мистецтва, зумовленою цивілізаційними викликами, і тенденцією до штучного нівелювання його освітньої функції в широкому розумінні, що потребує нагального розв'язання на рівні суспільної рефлексії.

Метою статті є спроба під кутом зору цивілізаційних викликів проставити акценти значимості загальної мистецької освіти в бутті сучасної людини і спрямувати майбутнього митця і майбутнього педагога на рефлексію такого акцентування, а також на саморефлексію щодо професійної перспективи.

Сучасний світ характеризується новим типом прогресу – *інноваційним*, тобто є динамічним, інформатизованим, технологічним, перенасиченим найрізноманітнішими комунікативними зв'язками, які сягають загальнопланетарного масштабу [3, с. 6]. Від людини вимагається пробудження її творчих сил, що зумовлює вибудовування освітньої вісі на потенціалі самої людини як свого роду центрі тяжіння, суб'єкті самотворення, – її здібностей і потреб, її унікальності і самобутності, зрештою – її «особистісності». Причому така «вісь» актуалізує обертання освітньої сфери в діалектиці доцентрових сил щодо суб'єкта освіти і, водночас, відцентрових – як вектор від суб'єкта на творення ним власного життя через здобуття освіти.

Перед мистецькою освітою як ніколи постало завдання виховувати особистість, що буде здатна виконувати культуротвірну місію в суспільстві. З цього приводу дуже точними є висновки М. Киященка стосовно того, що в епоху глобалізації й суцільної інформатизації суспільству потрібні люди, мислення яких відповідатиме «новій культурі взаємодії людини зі світом природи і світом людей, особливо зі світом культури». Але головне, це пріоритетність естетичної сутності освіти, що пояснюється «новим розумінням творчої особистості, у якої на основі її природних задатків й дарувань усім строем підготовки її до життя формується чуттєвість та емоційність, здатність відгукуватися на все гармонізоване у світі, як прийняття й чуттєве переживання всього, з чим зустрічається людина в житті і що увійшло в її душу як органічна душевна і духовна якість і стан» [2].

Як бачимо, цивілізаційні зміни вимагають суспільної рефлексії ролі *всіх складників* системи мистецької освіти, їх взаємодії, що посилюватиме інноваційно-інтегральний вплив на особистість, яка тільки-но формується; йдеться про її виховання як особистості цілісної, здатної усвідомлено ставитися до всіх проявів життя в естетичному вимірі. А це потребує посилення уваги саме до *загальної* мистецької освіти – як загальнодоступної площини, на якій особистість може вперше *почути* себе.

У свою чергу, зростання вагомості мистецької освіти зумовлює увагу до піднесення ролі вчителя як носія і провідника мистецьких цінностей.

Такий вчитель володіє ерудицією в царині мистецтва, знаннями специфіки впливу на особистість різних його видів. Як і його учень, він є мобільним у реагуванні на соціокультурні зміни, трансформації форм побутування мистецтва, плинність мистецьких уподобань і запитів сучасної молоді, отже, – толерантним у коригуванні художньо-естетичного становлення учнів на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогової співтворчості – як сутності людського буття (за М. Бахтіним, В. Біблером).

Таким чином, для будь-яких змін в освітній системі точкою відліку є орієнтир: *кого* саме оновлена школа випускатиме в самостійне життя, і водночас – *хто* саме бере на себе відповідальність за це. «Портрет» такої особистості – це «людина культури» в широкому розумінні: духовно багата, з глибоким внутрішнім світом, сформованою національною свідомістю й почуттям патріотизму, власної гідності й гордості за країну та її надбання в усіх сферах і при цьому мобільна в адаптації й гнучкому орієнтуванні в суперечливих глобалізаційних світових процесах, з креативним продуктивним мисленням, і що дуже важливо – з оптимістичним ставленням до життя й позитивним налаштуванням на подолання труднощів.

Як бачимо, запит на «інноваційність» особистості – і дитини, і вчителя – детермінує актуалізацію інтегративного та компетентнісного підходів до набуття освіти як провідних [5].

Стосовно *інтегративного підходу*: важливо усвідомити, що мистецтво само по собі вже є інтегративним баченням світу, втіленим у *художньому образі*. Причому таке бачення закладено в *кожному* з його видів, які не є взаємозамінними у виконанні освітньо-розвивальної функції у процесі пізнання їх особистістю. Інтегративність впливу мистецтва своїми витокami сягає в синестезійність природи людини, зумовлює полімодальність її обдарувань. Освоєння мистецтва як системи різних видів (музичного, образотворчого, театрального, в тому числі, драматичного, музичного, лялькового театру, кіномистецтва, мистецтва архітектури тощо) базується на розвитку цілісного художнього пізнання, тобто пізнання-інтерпретації художніх творів та – що суттєво – світу через них і створення власних

художніх образів, що розкриває унікальність кожної людини, її особистісну мобільність, гнучкість, адаптивність; розвиває її креативний потенціал, готуючи до життя в цілому.

Стосовно *компетентнісного підходу*: суттєво те, що компетентнісна сфера базується на *цінностях* особистості, які формуються через привласнення нею знань з усіх галузей на основі розвитку *емоційно-почуттєвої* сфери (саме «проживання» й уможливорює «привласнення») і виявляються у *вмотивованості* і *спроможності* випускника навчального закладу застосовувати набутий досвід для вибудовування власного життя; вмотивованість виникає як результат відбору і прийняття особистістю у свій життєвий простір і далі – введення у свій внутрішній світ привласнених нею об'єктів: те, що входить у внутрішній світ і перетворюється на цінність, спонукає до дій і вчинків відповідно до цієї цінності; ці спонуки вмотивовують людину набувати спроможності діяти; істотною ознакою компетентної особистості і слід вважати її здатність і осмислене прагнення самопізнання і саморозвитку.

З позиції організації педагогічних впливів, компетентнісна сфера учня вибудовується з дотриманням *наступності*, поступового *нарощування вимог* із врахуванням *вікової логіки* освоєння учнями змісту *кожної освітньої галузі* (за освітньою вертикаллю) та врахування *доцільності узгодження змісту різних галузей* (за горизонталлю) на кожному організаційно-змістовому циклі здобуття освіти. Звернімо увагу: оскільки мистецтво є художньо-образною інтерпретацією найрізноманітнішої – інтегральної – інформації з усіх сфер життя, універсальність мистецької освіти зумовлює акцент на художньо-естетичній *культуротвірній компетентності* як основі формування *універсальної загальнокультурної компетентності*. У такий спосіб саме мистецькі дисципліни постають основою *естетизації* освітнього процесу і складають міцне підґрунтя для набуття особистістю *всієї системи компетентностей*, що виявлятиметься в естетизації нею власного буття [1].

Водночас, оскільки мистецтво як система перебуває в динаміці видозмін і є об'єктом постійно розширюваного кола пізнання, логічно постає дилема: що з його різнобарвної палітри є опорним в опануванні школярами? Відповідь

дана традицією – як адсорбований часом вибір: це музичне та образотворче мистецтва, на які «нанизуються» всі решта. Невипадково чинним Державним стандартом загальної і повної середньої освіти в галузі «Мистецтво» (редакція 2011 року) визначено *домінантні лінії – музична, візуальна та мистецько-синтетична*, що реалізується навколо музичної та візуальної. Виокремлення цих ліній спирається на *об'єктивні* притаманні кожній з них і *невзаємозамінні* механізми впливу на людину: вектором освоєння музичного мистецтва світу є свого роду рух художнього пізнання «від внутрішнього до зовнішнього», вектор пізнання світу через образотворче мистецтво – зворотній, «від зовнішнього до внутрішнього» (згідно з відомою класифікацією мистецтв М.Кагана). Оскільки всі люди володіють різними здібностями й нахилами, необхідно надати кожному можливість повноправно розвивати обидва вектори художнього пізнання.

Саме тому актуальною залишається систематизація художньо-естетичних компетентностей, здійснена Л.Масол [4] та розвинена Н. Миропольською, О. Комаровською, В.Рагозіною, Л. Хлебниковою та іншими [6]; на підставі якої виокремлюється комплекс компетентностей: 1) *предметні* (музичні, образотворчі, хореографічні, театральні, екранні тощо): характеризують художнє пізнання в цілому – здатність і вмотивованість до сприймання й розуміння художніх образів музичного, образотворчого та інших мистецтв, а також діяльнісного самовираження в них. Формуються у процесі здобуття художньо-естетичного досвіду під час сприймання творів, їх аналізу і практичного опанування; 2) *міжпредметні*: а) *галузеві* (художньо-естетичні): характеризують спроможність учнів зіставляти й порівнювати художні образи в різних мистецтвах, виразні засоби їх створення. Формуються на основі предметних компетентностей, у тому числі, через опанування таких синтетичних мистецтв як театр, кіно тощо; б) *міжгалузеві* (художньо-гуманітарні): характеризують спроможність особистості встановлювати зв'язок мистецтва та життя. Формуються в результаті освоєння образно-сміслових, мовних, сюжетних тощо зв'язків між творами у певному виді мистецтва та змістом інших навчальних предметів.

Звернімо увагу: формування системи цих компетентностей і слід розглядати як основу для *культуротвірної компетентності* випускника школи і вчителя.

Таким чином, згадані компетентнісний та інтегративний підходи реалізуються невід'ємно від *культурологічного*, із дотриманням домінантних для мистецької освіти принципів *культуровідповідності й дитиноцентризму*. Разом вони орієнтують вчителя на рефлексію діалектики напрямів мистецької діяльності учня як основи художнього пізнання й набуття компетентності, а саме йдеться про таку *єдність художньо-практичної діяльності, сприймання та набуття знань* про мистецтво (його специфічні виразні засоби, визначні явища та процеси, що базується на інтенсивному розвитку художньої емпатії і рефлексії тощо), коли на кожному віковому етапі стрижневим виокремлюється певний напрям мистецької діяльності при збереженні решти у реалізації змісту освітньої галузі.

Коротко окреслимо логіку. Так, стосовно учнів *початкової школи* домінує практично-творче занурення в різні мистецтва (спів, імпровізації на музичних інструментах, музично-пластичне інтонування, образотворча діяльність – малювання, аплікація, ліплення, декоративні техніки тощо), через яке відбувається розвиток сприймання та набуття знань на основі емоційного переживання художніх образів. Особлива увага звертається на стимулювання *мотивації* до художнього пізнання, що спонукатиме дитину до накопичення тезаурусу й висловлювання оцінного ставлення. Принциповим є забезпечення *наступності між дошкільною освітою і початковою школою*: саме уроки мистецтва, як ніякі інші, покликані запобігати гальмуванню емоційності у сприйнятті дитиною світу, зниженню креативних проявів, які можуть бути спричинені зміною статусу дитини з приходом до школи, новими обов'язками і завданнями у зв'язку із входженням у нове для неї середовище тощо. Наприкінці періоду початкової школи учні *пропедевтично* націлюються на розширення знань про мистецтво вже в *основній школі*. Порівняно із початковою школою, в інтенсивно *розширюється коло поліхудожнього опанування мистецтва* за рахунок уведення синтетичних мистецьких

елементів (музичний театр, хореографія, сценографія, екранні мистецтва тощо); поступово вирівнюється вага напрямів діяльності у художньому пізнанні: перехід від пріоритету практично-творчої діяльності і сприймання до підняття значущості пошуково-пізнавальної діяльності; ускладнюються практично-творчі завдання; інтенсивно розвивається здатність інтерпретації художніх творів, критичність і самостійність мислення; у такий спосіб в учнів збагачується спектр ціннісно-світоглядних орієнтацій у сфері мистецтва, поповнюється багаж привласнених художніх цінностей і опанованих способів художнього пізнання. У такий спосіб виникає основа для *вмотивованого* естетичного самовдосконалення, що вчителем підкріплюється організацією позакласної роботи з урахуванням мистецьких уподобань уже *старшокласників* як суб'єктів єдиного навчально-виховного середовища, тобто закладається базис для цілісного художньо-естетичного розвитку особистості, зокрема рефлексії необхідного для сучасної особистості полікультурного образу світу. Саме у старшій школі актуалізується ідея *естетизації навчально-виховного процесу*, а навчання концентрується на розвитку в учнів *креативності, художнього типу мислення*, що поряд із раціонально-логічним, яке переважає в інших навчальних дисциплінах, забезпечує виховання інтелектуально розвиненої, духовно зрілої особистості.

У результаті випускник школи як «людина культури» вбачатиме у здобутті мистецької освіти конструктивний шлях до знаходження свого продуктивного місця в житті.

Автор статті прагнув намітити акценти для переосмислення змісту загальної мистецької освіти, що вимагає рефлексії змін у підготовці вчителя, залишаючи для подальшої дискусії чимало пов'язаних з цим актуальних світоглядних, змістових, організаційних дидактичних та інших питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Естетизація навчально-виховного процесу в основній школі засобами мистецтва / метод. посіб. / За ред. Н. Є. Миропольської, О. А. Комаровської. Кіровоград : «Імекс-ЛТД». – 2013. — 160 с.

2. Киященко Н. И. Трансформация эстетического воспитания в эпоху глобализации и смены цивилизаций / Н. И. Киященко // Век глобализации.– 2010.-№2.– С.127–138.

3. Кремень В. Г. Освіта у структурі цивілізаційних змін [текст] / В. Г. Кремень // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Вип. 1. 33. Педагогічні науки. – Миколаїв, 2011. – С.6–8.

4. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.

5. Про зміст загальної середньої освіти: Науково-аналітична доповідь / За заг. ред. В.Г. Кременя. – К.: НАПН України, 2015. – 118 с.

6. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти: посібник для вчителя / [Л. Масол, Н. Миропольська, О. Комаровська, В. Рагозіна та ін.]; за наук. ред. Л.Масол. – К.: Педагогічна думка, 2010. – 232 с.

Аннотация. Проанализирована интегральная роль художественного образования в контексте эстетизации жизни. Рассмотрена сущность культуросозидательной компетентности как универсальной для современной личности. Проакцентированы ориентиры для рефлексии подготовки учителя дисциплин искусства.

Ключевые слова: художественное образование, человек культуры, культуросозидательная компетентность, компетентностный подход, интегративный подход.

Abstract. The author analyzes the integral role of artistic education in the context of the aestheticization of life. The essence culture creating competence was observed as universal for modern individual. Guidelines for reflection of arts disciplines teacher training were accented.

Keywords: artistic education, a man of culture, culture creating competence, competence approach, integrative approach.